

ВПЛИВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ НА ЕВОЛЮЦІЮ ФОРМ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЕЛІТ В УКРАЇНІ

Аналізується проблема розвитку форм політичної конкуренції еліт у контексті виборчого процесу в Україні. Визначено роль взаємодії політичних еліт у становленні демократичного політичного режиму.

Ключові слова: політична еліта, політична конкуренція, вибори, виборчий процес, виборча система, політичний режим.

Ключовим механізмом політичної конкуренції виступає виборчий механізм, заснований на загальному рівному і прямому виборчому праві при таємному голосуванні; вільні і чесні вибори представників громадян у виборні органи державної та місцевої влади. Саме періодична виборність і потенційна змінюваність вищих посадовців держави за результатами політичної конкуренції на вільних і чесних виборах, публічна і вільна діяльність політичної опозиції забезпечують дієвий контроль діяльності державної влади і обмежують можливості різних зловживань владою.

У свою чергу, особливого значення для сучасної України набуває проблема політичної стабільності. Стійкість функціонування політичної системи пов'язана з мірою інституціоналізації різних елементів політичної системи. Найважливішою функцією будь-якого політичного інституту є забезпечення політичної стабільності. Стосовно інституту виборів подібна функція набуває особливого значення. По-перше, інститут виборів, що функціонує в даному суспільстві в певних історичних умовах, є механізмом формування більшості інших політичних інститутів; по-друге, саме через вибори здійснюється регулювання діяльності основних політичних інститутів, вибори є засобом легітимації владних інститутів, що є вирішальним чинником політичної стабільності. Зрозуміло, що стійкість самого інституту виборів прямо і безпосередньо впливає на політичну стабільність. Часто змінюваний порядок проведення виборчих процедур знижують легітимність самих виборів, що є передумовою політичної нестабільності.

Саме політична конкуренція й її постійна динаміка забезпечують соціально-політичну стабільність і довготривалу стійкість демократичної політичної системи, наділяють її здатністю до саморегулювання і самовдосконалення. Характер і динаміка політичної конкуренції безпосередньо пов'язані та визначаються тим, як дотримуються і захищаються політичні права і свободи громадян, їхні права у взаєминах із державою на формування органів державної та місцевої влади, на контроль і участь у діяльності цих органів, в управлінні справами держави [1].

Таким чином, конкурентні вибори відіграють провідну роль у розбудові демократичного політичного режиму. Ще Й. Шумпетер, розробляючи власну теорію елітарної демократії, розглядав вибори насамперед як процес відбору політичних еліт. Він писав, що вибори — це «такий інституційний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди отримують владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» і «є вільними змаганнями між можливими лідерами за голоси електорату» [2, с. 284].

Подібні думки наводить й американський політолог Д. Кирпатрік. Він відзначає, що «демократичні вибори носять не просто символічний характер... Це конкурентні, періодичні, представницькі й остаточні вибори, у процесі яких громадяни, які мають велику свободу критикувати уряд, друкувати свою критику і пропонувати альтернативи, обирають осіб, що приймають основні рішення в уряді» [3, с. 16]. Сучасний французький політолог Ф. Лово також відводить вирішальну роль у становленні демократичного політичного режиму інституту виборів: «Демократія — це такий інституційний устрій, за якого призначення керівників здійснюється на обмежений термін мирним засобом у результаті виборів, що регулярно проводяться на конкурентній підставі» [цит. за : 4, с. 11].

Російські дослідники Ф. Алескеров та Ф. Ордешук узагалі ставлять знак рівняння між категоріями «демократія» та «вибори»: «Вибори — це суть демократії, оскільки вони забезпечують контроль держави та управління нею з боку громадян... Вільні вибори, проведені на альтернативних засадах (тобто з кількома кандидатами), означають власне демократію» [5, с. 17].

Фахівці Українського незалежного центру політичних досліджень зазначають, що вибори є засадничим інститутом демократичних режимів. Через механізм виборів рекрутується політична еліта і легітимізується влада. Для того щоб на ділі виконувати ці функції, вибори не повинні мати символічного характеру, а мусять забезпечувати легітимність виборчого процесу. Власне й політичні

системи можна класифікувати на підставі того, як у них проводяться вибори [6, с. 5].

Український політолог В. Лісничий пов'язує вибори, перш за все, з процесом рекрутування політичних еліт. У роботі «Сучасний виборчий PR» дослідник відзначає, що вибори — «це особливий демократичний спосіб селекціонування нових політичних лідерів та нових привабливих ідей, це природний відбір переваг у політичній сфері, який водночас формує політичну відповідальність як тих, хто пропонує політичні ідеї, так і тих, хто за них голосує» [7, с. 7].

Отже, роль виборчого процесу у формуванні демократичного режиму є однією із найбільш актуальних проблем у світовій та українській політичній науці. Проте обмеженість наукового дослідження конкурентної сутності виборчого процесу зумовило мету даної статті — аналіз еволюції форм політичної конкуренції еліт у контексті виборчого процесу.

У цілому сьогодні український парламент оновлював свій склад п'ять разів: вибори до Верховної Ради України відбувалися у 1994, 1998, 2002, 2006 та 2007 роках. При цьому кожного разу оновлювалось виборче законодавство та тричі змінювалась виборча модель.

Перші вибори у незалежній Україні відбулись у 1994 році за мажоритарною системою абсолютної більшості. Даний процес регламентувався Законом «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 року. Запровадженню закону з вибором саме такої виборчої системи сприяла низка чинників: радянська електоральна традиція; відсутність впливових партій, яким би була вигідна система пропорційного представництва; зацікавленість найбільш впливових партій та представників системи виконавчої влади у використанні мажоритарної системи.

У той же час можна відмітити у даному законодавчому акті певні недоліки як процедурного, так і функціонального характеру. До першого типу можна віднести: неефективність процедури вотування, що визначається як негативне голосування; недосконалий порядок утворення виборчих комісій; наявність ліміту явки виборців; політичні партії не були визначені суб'єктами виборчого процесу, що, у свою чергу, гальмувало розвиток партійної системи; відсутність чіткої регламентації агітаційного процесу. Щодо недоліків функціонального характеру, то вони такі: конституційний склад Верховної Ради так і не був обраний; дана система показала себе в Україні неекономічною, оскільки потрібно було проводити цілий ряд довиборів; у громадян унаслідок циклу перевиборів виникла апатія до політичного процесу в суспільстві, тому через неявку виборців у багатьох округах народні

депутати взагалі не були обрані; дана виборча система не сприяла структуруванню парламенту, що не дозволило йому ефективно працювати. Партійний склад парламенту виявився досить строкатим за наявності великої кількості безпартійних кандидатів.

Але, незважаючи на певні недоліки у законодавчому забезпеченні, сучасні дослідники визначають вибори 1994 року найбільш вільними та демократичними за всю історію української незалежності. Цьому сприяли об'єктивні умови, за яких відбувалися вибори. По-перше, це низькі фінансові затрати кандидатів на проведення виборчої кампанії. По-друге, зрозумілий і навіть дещо спрощений вибір електорату, коли кандидати в народні депутати представляли ліві, центристські та праві партії або ж були безпартійними. По-третє, на хід виборчого процесу ще не мали значного впливу адмінресурс та політтехнологи. По-четверте, представники промислово-фінансових структур не брали активної участі у виборах, оскільки займалися перерозподілом ринку на сфери впливу.

Парламентські вибори 1998 року Україна проводила відповідно до нового Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 1997 р. по змішаній виборчій системі. 225 депутатів обирали в 225 одномандатних округах за однотуровою системою відносної більшості та 225 — за виборчими списками політичних партій (блоків партій). Таким чином, у кожного виборця було по два голоси (по одному в одномандатному та багатомандатному загальнодержавному виборчих округах). Значним плюсом даного закону стало те, що збереглося право висування кандидатів у депутати громадянам України, які мають право голосу. Це право реалізувалося ними як шляхом самовисування, так і через політичні партії, виборчі блоки партій, а також збори громадян і трудові колективи.

Даний закон також сприяв підвищенню рівня політичної конкуренції у зв'язку із тим, що політичні партії стали одним із суб'єктів виборчого процесу. Політичні партії отримали не тільки пріоритетне право висувати кандидатів у депутати, але й гарантоване представництво у виборчих комісіях, що сприяло підвищенню відкритості виборчого процесу та запобігало виникненню конфліктних ситуацій.

Тим не менш фахівці визначили певні проблеми у законодавчому забезпеченні виборів — 1998:

посилилось партійно-політичне структурування суспільства та парламенту, але політико-партійне структурування електорату виявилось тільки при голосуванні за пропорційною системою, тоді як у багатомандатних виборчих округах перемогли позапартійні, що не

дозволило повністю структурувати парламент та зробити цю структуру стійкою;

пропорційність представництва інтересів дещо посилилась тільки щодо обраних за партійними списками депутатів (причому третина виборців, що голосували за дрібні партії через наявність 4 % бар'єру, виявились не представленими в парламенті, а їхні голоси «відійшли» на користь партій, яким вони могли зовсім не симпатизувати) [8, с. 114].

До виборів у 1998 році було допущено тридцять партій і передвиборчих блоків, які зібрали для реєстрації необхідну кількість підписів (200 тис.) на свою користь. До найбільш відомих належали: Народний Рух України, Народно-демократична партія, блок «Національний фронт» (КУН, УРП і УКРП), СДПУ(о), КПУ, блок СПУ і СелПУ, «Громада», Партія «Реформи і порядок», Аграрна партія, Партія зелених та ін. Проте найбільш гостра політична конкуренція розгорнулася між лівими, очоленими КПУ, та правими, які найпотужніше були представлені РУХом. До речі РУХ, з метою зниження шансів лівих на політичну перемогу, виступав за об'єднання правочентристських сил. Однак останні з багатьох причин (найчастіше через амбітність лідерів) відмовилися від передвиборчої коаліції. В результаті багато партій і блоків не подолали чотиривідсотковий бар'єр та не мали представництва в парламенті. Дані вибори відрізнялися від двох попередніх тим, що значну роль почав відігравати тіньовий капітал і гостре політичне протистояння за місце у законодавчих органах представників регіональних, загальноукраїнських та міжнародних кланів.

За пропорційною системою до Верховної Ради України пройшли: КПУ (24,65 % поданих голосів), РУХ (9,4 %), блок СПУ і СелПУ (8,55 %), Партія зелених (5,43 %), НДП (5,01 %), «Громада» (4,67 %), ПСПУ (4,04 %), СДПУ(о) (4,01 %). Близько порогової позначки були Партія «Реформи і порядок» (3,13 %), Аграрна партія (3,67 %), блок «Трудова Україна» (3,4 %). За результатами виборів висуванців від політичних партій у мажоритарних округах кількість мандатів розподілилась таким чином: Партія регіонів здобула 28 мандатів, Аграрна партія України — 20 мандатів, Народно-демократична партія — 16 мандатів, Партія «Реформи і порядок» — 11 мандатів, СДПУ (о) — 8 мандатів [9].

Аналізуючи парламентські вибори 1998 р., Б. Козак відзначає, що загальний рівень «партизації» парламенту зріс завдяки виборам половини депутатів за партійними списками, а партійність у

мажоритарних округах зовсім не сприяла перемозі. З цього приводу ним були виокремлені такі проблеми:

- фінансово-промислові та адміністративні еліти ще не були зацікавлені в розбудові сильних політичних партій для перемоги на виборах;

- незважаючи на високий виборчий бар'єр, змішана система сприяє появі сотень карликових протопартій та формуванню мультипартійності [10, с. 106–107].

Проте саме в цей період змінюється характер політичної конкуренції: вона точиться не між окремими кандидатами у депутати, як це відбувається за умов використання мажоритарної системи, а між політичними партіями та їхніми блоками, що є можливим лише в рамках пропорційного представництва. Таким чином, можна зробити висновок, що під час електоральної боротьби 1998 року закладаються підвалини політичної конкуренції в Україні. Ці процеси знаходять подальший розвиток у 2000 році, який доктор політичних наук М. Розумний визначає роком появи реальної політичної конкуренції, що мала на меті недопущення монополізації влади однією групою над усіма сферами державного управління [11, с. 9].

У цей період готується Закон України «Про політичні партії в Україні», який було прийнято 5 квітня 2001 року, та нова редакція виборчого законодавства. Закон, присвячений політичним партіям, сприяв подальшій демократизації політичної системи України, створював правові рамки функціонування політичних партій і мав на меті формування сильної багатопартійної системи. Але, незважаючи на те, що Венеціанська комісія Ради Європи «Демократія через право» дала позитивну оцінку Закону України «Про політичні партії в Україні», він не містить норм, які б регламентували порядок протікання міжпартійної конкуренції, що гальмує налагодження політичної комунікації та системи міжпартійних відносин, що у свою чергу впливає на якісне формування партійної системи України.

Наступні парламентські вибори відбулись у 2002 році у відповідності до Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 31.10.2001 р. Основним здобутком нової редакції закону стала ретельна регламентація технічних процедур виборчої кампанії. Така його специфіка зумовлена відсутністю правових традицій та політичної відповідальності у провідних акторів політичного процесу. На нашу думку, негативним моментом стало положення про те, що права висувати кандидатів у депутати позбулися трудові колективи та збори громадян, що значно знизило прозорість формування виборчих списків. Право висування кандидатів у депутати належало громадянам

України, які досягли 18 років і мали право голосу, а реалізували вони це право через партії (блоки) або шляхом самовисування.

За результатами виборів до Верховної Ради у 2002 році потрапили такі політичні партії (блоки): Блок В. Ющенко «Наша Україна» (23,57 % голосів виборців), КПУ (19,98 %), Блок «За єдину Україну!» (11,7 %), БЮТ (7,26 %), СПУ (6,87 %), СДПУ (о) (6,27 %) [12].

Даний виборчий процес характеризувався підвищенням рівня політичної конкуренції, використанням партіями політичних ідеологій як технологій залучення електорату, зростанням досвіду проведення передвиборчих кампаній в Україні, залучення іноземних політичних технологів (переважно російських) зумовили різке зростання у 2002 р. ролі політичних технологів завдяки зменшенню ваги інших, більш звичних чинників, зокрема традиційних технологій індустріального суспільства. На нашу думку, на низьку якість політичної конкуренції у цей період вплинули такі чинники: правовий нігілізм, спричинений незнанням закону та відсутністю належного реагування з боку владних органів; нездатність більшості політичних партій, які стали повноправними суб'єктами виборчого процесу, реалізувати окреслені законом функції (насамперед, участь у формуванні виборчих комісій, наявність спостерігачів і т. ін.).

Характеризуючи виборчу кампанію 2002 року та її вплив на формування партійної системи, доктор політичних наук А. Пахарєв виділяє низку негативних чинників, що вплинули на перебіг політичної конкуренції:

- застосування брудних пропагандистських методів, що здебільшого полягають у збиранні та оприлюдненні компромату;
- опора на сумнівні виборчі технології під витонченою назвою «піар»;
- запекла ідеологічна боротьба не стільки проти політичних супротивників, скільки проти близьких за програмами суперників тощо [13, с. 4-5].

Таким чином, можна виявити такі тенденції у розвитку політичної конкуренції у цей електоральний цикл: у зв'язку з різким збільшенням кількості політичних партій у цей період підвищується і рівень конкуренції між ними; більшість політичних партій у цей час формує власні місцеві осередки, завдяки чому констатуємо формування конкурентного середовища на регіональному рівні; основна лінія конкурентної взаємодії проходить за поділом партій на «президентські» та «антипрезидентські»; тенденцією також є те, що більшість політичних партій були не здатні конкурувати самостійно, в

результаті чого відмічаємо блоковий характер протікання політичної конкуренції.

Парламентські вибори 2006 року відбулись відповідно до змін у законодавстві за пропорційною виборчою моделлю, що застосовувалася в єдиному багатомандатному окрузі. Громадяни України реалізовували своє активне виборче право шляхом голосування за списки кандидатів від політичних партій (блоків партій). Провідним актором політичного процесу стають політичні партії чи їхні блоки. Відповідно політична конкуренція змінює свій характер у бік міжпартійної.

До одного із найбільших недоліків даної виборчої системи фахівці відносять жорсткі загальнонаціональні списки кандидатів, що значним чином деперсоніфікує виборчий процес, а на перший план висуває проблеми, пов'язані із формуванням цих списків та дотриманням норм внутрішньопартійної демократії. Як варіант вирішення даної проблеми пропонується, наприклад, застосування пропорційної системи регіональних партійних списків (так званий роз'єднаний електорат) або такого варіанта пропорційної системи, коли виборець окрім партії може голосувати і за конкретних кандидатів у партійних списках (метод голосування з преференціями). Також не вичухають суперечки щодо обмежувального бар'єру, який встановлюється з метою забезпечення консолідації політичних сил та недопущення подрібнення народного представництва. Українським законодавством було запроваджено 3 % бар'єр, який у рівній мірі стосується політичних партій та їхніх блоків.

У результаті виборів депутатські мандати у Верховній Раді розподіляли три політичні партії та два блоки партій. Більшість голосів виборців отримала Партія регіонів — 32,14 %, друге місце посів Блок Юлії Тимошенко — 22,29 %, третє — Блок «Наша Україна» з 13,95 % голосів виборців. Також до ВРУ пройшли СПУ (5,96 %) та КПУ (3,66 %) [14].

Експерти Національного інституту стратегічних досліджень, аналізуючи перебіг та результати даної виборчої кампанії, відзначають таке:

1. Це були перші вибори в Україні, засновані на вільній конкуренції політичних сил, практично не обмежених монополізмом владної корпорації. В умовах відсутності централізованого адміністративного тиску, політичні сили, що змагалися за місця в парламенті, самостійно визначали свою програмну, іміджеву, технологічну специфіку, практично безперешкодно формували власний кадровий, концептуальний, фінансовий і медійний ресурси.

2. Це були перші вибори, проведені за пропорційним виборчим законодавством. Ця обставина спонукала і суб'єктів виборчого процесу, і виборців, і групи впливу робити свій вибір і приймати необхідні рішення (зокрема щодо формування виборчого списку, ідеологій, тактики і стратегії виборчої боротьби), засновуючись переважно на брендових і корпоративних технологіях.

3. Вагомим фактором кампанії-2006 був ідеологічний вакуум, що утворився внаслідок перманентної кризи суспільних очікувань 1990-х – початку 2000-х рр. Результатом стало переважання негативних мотивацій (голосування проти домінування ворожого політичного угруповання), що зробило ключовим елементом виборчої кампанії протиставлення символів, цінностей, ідентичностей та сприяло загостренню виборчої боротьби.

4. Вибори відбувалися під впливом від конфлікту всередині вітчизняної політичної еліти, що досягнув свого апогею впродовж кризового періоду 2004 – початку 2005 рр., перейшов у фазу кооперації протилежних угруповань, їхньої часткової передислокації і поступового «стирання» лінії фронтального протистояння. Така дифузія політичних суб'єктів, що нерідко сприймалася мобілізованим електоратом як «зрада ідеалів», була цілком закономірною в контексті виборчої прагматики, яка передбачає найбільш жорстку конкуренцію всередині електоральних ніш [15].

У цей же час у зв'язку з реформуванням форми правління та переходом України до парламентсько-президентської республіки відбулося посилення ролі парламенту в політичній системі, що висунуло нові вимоги до механізмів політичної відповідальності, якості політичної конкуренції та підвищення рівня політичної культури учасників політичного процесу загалом. Парламентська модель передбачала вищу міру конкуренції політичних сил, але, разом із тим, і зростання ризиків нестабільності, що супроводжують діяльність органів влади, сформованих на коаліційній основі. Компенсувати такі ризики в європейській традиції парламентаризму покликана відповідна політична культура, що включає норми відповідальної і принципової поведінки усіх політичних сил, представлених у парламенті — як у більшості, так і в опозиції. В Україні рівень політичної культури як населення, так і суб'єктів політичного процесу наднизький, тому політична конкуренція загострювалася та набувала певним чином деструктивного характеру.

У підсумку дане загострення політичних відносин перейшло у стан політичної кризи, що спричинила проведення позачергових парламентських виборів 30 вересня 2007 року. До парламенту

пройшли п'ять політичних сил: Партія регіонів, що отримала 34,37 % голосів виборців, БЮТ з 30,71 %, Блок «Наша Україна — Народна Самооборона» зібрав 14,15 %, КПУ — 5,36 % та «Блок Литвина» — 3,96 % голосів виборців. Упритул до тривідсоткового бар'єру наблизилась СПУ, здобувши 2,86 % голосів [16]. Отже, порівняно з виборами 2006 р. підсилив свої позиції БЮТ, «Блок Литвина» та КПУ. Подібні з результатами попередніх виборів відсотки на позачергових виборах отримали Партія регіонів та трансформований Блок «Наша Україна».

Погоджуючись із провідними українськими політологами (Ю. Шведою, М. Розумним), відзначимо, що зовнішнім приводом для проголошення Президентом проведення позачергових виборів 2007 року в Україні стала політична корупція в парламенті, однак реальною причиною були наполегливі й небезуспішні спроби збільшення повноважень парламентсько-урядової більшості й суттєве скорочення повноважень Президента. Консолідоване голосування фракцій партії «Батьківщина» та парламентської більшості (ПР, СПУ та КПУ) за закон про Кабінет Міністрів дало можливість відхилити всі зауваження Президента й подолати вето, накладене на нього. Можливість такого об'єднання, яке формувало конституційну більшість (більше 300 голосів), очевидно й стало останнім аргументом для Президента й підштовхнуло його до прийняття рішення про проведення позачергових виборів парламенту.

Специфічною рисою політичної конкуренції у цей період був її кризовий характер, використання окремими політичними силами регіональних, культурних і світоглядних відмінностей з метою політичного тиску, що призвело до руйнування системи владних балансів і протипаг.

У цілому у Верховній Раді України за результатами виборів 2007 року суттєвих змін не відбулось. Найбільш міцні позиції мала Партія регіонів, посилив свої позиції порівняно з виборами 2006 р. БЮТ, значно зменшила кількість депутатських мандатів НУНС, на зміну СПУ, очолювану О. Морозом, прийшов Блок Литвина. При цьому НУНС виявилася найбільш неконкурентним гравцем, незважаючи на спроби поліпшити своє представництво у парламенті завдяки новим обличчям у складі, використанні адмінресурсу, а також агітацією з боку Президента країни В. Ющенка. Фактично можна стверджувати, що результат блоку є певним рейтингом самого Президента, що яскраво продемонстрували президентські вибори 2010 року, коли діючий Президент навіть не потрапив до другого туру.

Отже, позачергові вибори 2007 р. дали можливість здійснити певне перегрупування політичних сил, змінити тактику політичної конкуренції, посилити слабкі сторони, уважно вивчити опонентів та підготуватися до проведення президентських виборів у 2010 році.

На нашу думку, можна констатувати, що в Україні закріпилася демократична практика вільної конкуренції політичних сил, що передбачає ненасильницьку зміну влади в результаті народного волевиявлення. Перехід до пропорційної виборчої системи не супроводжувався, на жаль, суттєвим підвищенням відповідальності політичних суб'єктів і готовністю виборців робити свідомий вибір на підставі партійних програм і довіри до партійних кадрів, представлених у виборчих списках. У більшості випадків ішлося про вимушене слідування правовій процедурі, з якої вилучався реальний політичний зміст.

Таким чином, можна зробити висновок, що, незважаючи на постійні зміни українського законодавства, існує безліч проблем у електоральній системі, які потребують негайного вирішення. Американський політолог Г. Маєр, аналізуючи взаємодію виборчого права і політики, відзначає, що «виборче право як порядок, що визначає конкурентні умови завоювання, утримання й втрати політичної влади, що втілюється у виборчому законодавстві, неминує припускає фактичне домінування потужних політичних сил. Однак законодавець бачить цю проблему й намагається закріплювати умови справедливої боротьби. Чи зможе взяти гору право в змаганні з політикою, це залежить від рівня розвитку правової культури суспільства. Значною мірою це визначає й ступінь незалежності й верховенства конституційного суду, який покликаний бути гарантом чесних виборів» [17, с. 22]. Тому на порядку денному постає питання щодо виправлення недоліків у виборчому законодавстві, підвищення рівня правової культури українського суспільства, а також максимально знизити вплив на судову владу з боку політичної кон'юнктури та конкуренції.

Чергові парламентські вибори відбудуться 28 жовтня 2012 року на основі Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. Закон повертає змішану виборчу систему, проте збільшує прохідний відсоток, якій мають подолати партії, щоб отримати депутатські мандати, до 5 %. Даний закон активно критикується як представниками української політичної науки та юриспруденції, так і міжнародними фахівцями. Чи призведе він до подальшого розвитку політичної конкуренції еліт, чи сприятиме «демократичному відкату» продемонструють результати парламентських виборів.

Таким чином, вважаємо, що в Україні конкурентна взаємодія еліт відбувається за двома моделями: горизонтальною та вертикальною. У вертикальній моделі Президент виступає актором-гегемоном, який контролює стратегічні позиції політичного життя, встановлює власні правила гри і, таким чином, впливає на перебіг політичної конкуренції. Функціонування політичних партій у цій моделі відбувається під контролем Президента, який також регулює процес оновлення еліти. Горизонтальна модель передбачає підвищення ролі політичних еліт, появу елементів поліархії, зниження центрального впливу на перебіг політичного процесу, політичної конкуренції зокрема. Таким чином, в Україні відбувається зміна зазначених моделей: горизонтальна за часів президентства Л. Кравчука змінилася вертикальною під час перебування на цій посаді Л. Кучми. Після обрання В. Ющенка знову домінують елементи горизонтальної моделі, у якості провідних політичних акторів виступають політичні партії. Після перемоги на президентських виборах 2009 року В. Януковича відбувається реконструкція вертикальної моделі, коли президент є домінуючим актором, а політична конкуренція набуває контрольованого характеру.

Література

1. Нисневич Ю. Роль конкуренции в обеспечении социально-политической стабильности и подавлении коррупции / Юлий Нисневич // Вестник Российского университета дружбы народов. — Серия : Политология. — 2009. — № 3. — С. 3—17.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиз Шумпетер. — М. : Эксмо, 2007. — 864 с.
3. Что такое демократия? — Вашингтон : Информ. агентство США, 1991. — 32 с.
4. Бегунов Ю. 13 теорий демократии / Бегунов Ю., Лукашев А., Пониделко А. — СПб. : Изд. дом «Бизнес-Пресс», 2002. — 240 с.
5. Алескерров Ф. Выборы. Голосование. Партии / Алескерров Ф., Ордешук П. — М. : Знание, 1999. — 468 с.
6. Конончук С. Г. Демократичний потенціал пропорційних виборчих систем / С. Г. Конончук, О. А. Ярош, С. А. Горобчишина ; Укр. незалежний центр політ. дослідж. — К. : Агентство «Україна», 2009. — 80 с.
7. Сучасний виборчий PR / В. В. Лісничий, В. О. Грищенко, О. В. Радченко та ін. ; [Керів. авт. кол. В. В. Лісничий]. — Северодонецьк : ВД «Еврика», 2001. — 480 с.
8. Шачковська Л. С. Виборча реформа 1997 р. та її вплив на процеси трансформації партійної системи України / Любов Сергіївна Шачковська // Грані. — 2009. — № 3. — С. 113—118.

9. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>. — Загол. з екрану.
10. Козак Б. З. Взаємозв'язок типу політичної системи, виборчих та партійних систем / Б. З. Козак // Нова парадигма. — 2002. — Вип. 27. — С. 101—110.
11. Розумний М. Розвиток політичної системи України: виклики і загрози / Максим Розумний // Політичний менеджмент. — 2008. — № 1. — С. 9—13.
12. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>. — Загол. з екрану.
13. Пахарев А. Багатопартійність і партійна система – поняття не тотожні / Анатолій Пахарев // Віче. — 2002. — № 2. — С. 3—7.
14. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>. — Загол. з екрану.
15. Новий парламент і його роль у реформуванні політичної системи України. Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / М. Розумний, В. Андрусів, А. Біденко, Ю. Каплан, Л. Лясота та ін. ; [Національний інститут стратегічних досліджень]. — Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/31052006/index.htm>. — Загол. з екрану.
16. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>. — Загол. з екрану.
17. Майер Г. Виборче право як інструмент розподілу влади або виборче право й політика / Г. Майер // Вибори та Демократія. — 2005. — № 2 (4). — С. 15—22.

Анализируется проблема развития форм политической конкуренции элит в контексте избирательного процесса в Украине. Определена роль взаимодействия политических элит в становлении демократического политического режима.

Ключевые слова: политическая элита, политическая конкуренция, выборы, избирательный процесс, избирательная система, политический режим.

The problem of the development of forms of political competition elites in the context of the electoral process in Ukraine is analysed. The role of the interaction of political elites in the establishment of a democratic political regime is defined.

Key words: political elite, political competition, elections, electoral process, electoral system, political regime.

Щедрова Галина Петрівна — проректор з науково-педагогічної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, доктор політичних наук, професор.

Рецензент: проф. Поліщук І. О.